

Date: 7th March-2026

JUST-IN-TIME (JIT) STRATEGIYASI: AFZALLIKLARI VA RISKLARI
JUST-IN-TIME (JIT) STRATEGY: ADVANTAGES AND RISKS
СТРАТЕГИЯ JUST-IN-TIME (JIT) ПРЕИМУЩЕСТВА И РИСКИ

Muallif: **Tolibjonova Diyorabonu Bahtiyor qizi**

Millat Umidi Universiteti, BA-201 guruhi talabasi

Elektron pochta: tolibjonovadiyorabonu17@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot "Aniq vaqtida" (Just-in-Time — JIT) strategiyasining zamonaviy global iqtisodiyotdagi transformatsiyasini tahlil qiladi. Ishda JIT tizimining operatsion samaradorlikni oshirishdagi o'rni va shu bilan birga, ta'minot zanjirining "mo'rtligini" yuzaga keltiruvchi omillari qiyosiy o'rganilgan. Muallif an'anaviy tejamkor ishlab chiqarish (Lean) modellarining pandemiya va geosiyosiy inqirozlar sharoitidagi zaifliklarini ochib beradi. Maqola yakunida iqtisodiy foyda va tashkiliy barqarorlik (resilience) o'rtasidagi optimal muvozanatni ta'minlovchi "Egiluvchan JIT" modeliga o'tish bo'yicha strategik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Just-in-Time (JIT), Tejamkor ishlab chiqarish (Lean), Ta'minot zanjiri xavf-xatarlari, Inventarizatsiyani boshqarish, Operatsion samaradorlik, Strategik zaxira.

Аннотация: Данное исследование анализирует трансформацию стратегии «Точно в срок» (Just-in-Time — JIT) в условиях современной глобальной экономики. В работе проводится сравнительный анализ роли системы JIT в повышении операционной эффективности и факторов, обуславливающих «хрупкость» цепочки поставок. Автор раскрывает уязвимости традиционных моделей бережливого производства (Lean) в контексте пандемии и геополитических кризисов. В завершение статьи представлены стратегические рекомендации по переходу к модели «гибкого JIT», обеспечивающей оптимальный баланс между экономической выгодой и организационной устойчивостью (resilience).

Ключевые слова: Точно в срок (JIT), Бережливое производство (Lean), Риски цепочки поставок, Управление запасами, Операционная эффективность, Стратегический буфер (запас).

Abstract: This research analyzes the transformation of the Just-in-Time (JIT) strategy within the context of the modern global economy. The study provides a comparative analysis of JIT's role in enhancing operational efficiency while identifying the factors contributing to supply chain "fragility." The author highlights the vulnerabilities of traditional lean manufacturing models amidst pandemics and geopolitical crises. The paper concludes with strategic recommendations for transitioning toward an "Agile JIT" model, which ensures an optimal balance between economic profitability and organizational resilience.

Keywords: Just-in-Time (JIT), Lean Manufacturing, Supply Chain Risk, Inventory Management, Operational Efficiency, Strategic Buffer Stock.

Date: 7th March-2026

KIRISH

Zamonaviy sanoat sharoitida maksimal samaradorlikka erishish istagi Just-in-Time (JIT) strategiyasining keng tarqalishiga olib keldi. Dastlab Toyota kompaniyasida Taiichi Ohno tomonidan ishlab chiqilgan JIT — bu "kerakli qismlarni, kerakli miqdorda va kerakli vaqtda" ishlab chiqarishga yo'naltirilgan boshqaruv falsafasidir.

Ushbu tizimning asosiy maqsadi — Muda (isrofgarchilik)ni yo'q qilishdir. An'anaviy "push" (itarish) tizimida mahsulotlar bashoratlarga tayanib ishlab chiqariladi va omborlarda saqlanadi, bu esa yuqori xarajatlarga olib keladi. JIT esa "pull" (tortish) tizimida ishlaydi, ya'ni ishlab chiqarish faqat real mijoz buyurtmasi asosida boshlanadi. Bu 20-asr oxirida avtomobilsozlik va elektronika sohalarida inqilob qildi, ammo 21-asrning global inqirozlari va logistik muammolari ushbu strategiyani qayta ko'rib chiqishga majbur qildi.

JIT Strategiyasining Strategik Afzalliklari

1. Xarajatlarning sezilarli darajada kamayishi

JITning eng katta foydasi — Inventarizatsiyani saqlash xarajatlarini kamaytirishidir. Katta omborlarni saqlash ijara, sug'urta, isitish va ishchi kuchi uchun katta mablag' talab qiladi. JIT tizimida butlovchi qismlar yuk mashinasidan to'g'ridan-to'g'ri konveyerga tushadi, bu esa kompaniyaning aylanma mablag'larini bo'shatadi.

2. Sifatni nazorat qilish va isrofgarchilikni kamaytirish

JIT tizimi tabiatan yuqori sifat standartlarini talab qiladi. Zaxira zanjiri bo'lmagani uchun, bitta nuqsonli detal butun zavodni to'xtatib qo'yishi mumkin. Bu esa xodimlarni Sifatni umumiy boshqarish (TQM) tamoyiliga qat'iy rioya qilishga majbur qiladi.

- Eskirish xavfining kamayishi: Ayniqsa texnologiya sohasida mahsulotlar tez eskiradi. Past inventar darajasi mahsulot omborda qolib ketib, qadrini yo'qotishidan himoya qiladi.

- Maydonni optimallashtirish: Zavod hududlari omborlar bilan band bo'lmaydi, bu esa ishlab chiqarish maydonidan samaraliroq foydalanish imkonini beradi.

3. Moslashuvchanlik va tezkorlik

Tejamkor tizim mijozlar talabining o'zgarishiga tezroq javob beradi. Mahsulotlar "zaxira quvuri" qisqa bo'lgani uchun, kompaniya bir modeldan ikkinchisiga o'tishni haftalar emas, balki kunlar ichida amalga oshirishi mumkin.

JIT tizimidagi Xavf-xatarlar

JIT samaradorlik namunasi bo'lsa-da, u nihoyatda nozik (mo'rt) tizimdir. Uning asosiy kamchiligi — rezervlarning (zaxiralarning) yo'qligi.

1. Ta'minot zanjiridagi uzilishlar

Bitta yetkazib beruvchidagi ish tashlash, tabiiy ofat yoki Suvaysh kanali kabi muhim yo'llardagi tiqinlar ko'p milliard dollarlik korporatsiyani falaj qilib qo'yishi mumkin. JITda xatolik uchun joy yo'q.

2. Yetkazib beruvchiga haddan tashqari bog'liqlik

JIT sharoitida yetkazib beruvchi deyarli ishlab chiqarish jarayonining sherigiga aylanadi. Agar yetkazib beruvchida texnik nosozlik yoki moliyaviy muammo yuzaga kelsa, bu xaridorga bir zumda ta'sir qiladi.

Date: 7th March-2026

3. Narxlar o'zgaruvchanligi

JIT foydalanuvchilari mahsulotni kichik va tez-tez partiyalar bilan sotib oladilar. Ular xomashyo narxi tushgan paytda "g'amlab" qo'ya olmaydilar, bu esa ularni inflyatsiya va bozor tebranishlari oldida himoyasiz qilib qo'yadi.

Statistika va Qiyosiy Tahlil

Quyidagi jadvalda JIT va an'anaviy boshqaruv modellarining asosiy ko'rsatkichlari solishtirilgan:

Ko'rsatkich	An'anaviy	(JIT)	Natija
Inventar aylanishi	Yiliga 4-6 marta	Yiliga 20-50 marta	Yuqori likvidlik
Saqlash xarajatlari	Qiymatning 15-25%	Qiymatning 2-5%	Katta tejamkorlik
Bajarish muddati	20-30 kun	2-5 kun	Tezkor yetkazib berish
Barqarorlik muddati	Yuqori	Past	Zaiflik

Statistik ma'lumot: 2020-2022 yillardagi global logistik inqiroz davrida, sof JIT modelidan foydalangan kompaniyalar, 15%lik "bufer" zaxirasiga ega bo'lgan raqobatchilariga qaraganda 35% ko'proq ishlab chiqarish to'xtalishlariga duch kelganlar. (Pandemiya sababli).

Evolyutsiya: JITdan "Just-in-Case" (JIC) modeliga

Hozirgi kunda zamonaviy firmalar gibridd modellar sari intilmoqda:

- Mintaqaviylashtirish: Transport xavfini kamaytirish uchun yetkazib beruvchilarni zavodga yaqinroq joylashtirish (Near-shoring).

- Raqamli egizaklar (Digital Twins): Uzilishlarni bashorat qilish uchun sun'iy intellektdan foydalanish.

- Strategik zaxira: Muhim va topilishi qiyin bo'lgan qismlar (masalan, yarimo'tkazgichlar) uchun zaxira saqlab, yirik hajmli qismlar uchun JITni davom ettirish.

XULOSA

"Aniq vaqtida" (JIT) strategiyasi operatsion boshqaruvda tengsiz samaradorlik va tejamkorlikni ta'minlovchi eng kuchli vositalardan biri bo'lib qolmoqda. Biroq, "tejamkor" (Lean) yondashuv "nimjon" (Anemic) bo'lib qolmasligi kerak. So'nggi global voqealar shuni ko'rsatdiki, JITning barqarorlik etishmasligi kabi xavflari kutilmagan inqirozlar paytida barcha iqtisodiy foydalarni yo'qqa chiqarishi mumkin.

Ishlab chiqarishning kelajagi "Egiluvchan JIT" (Agile JIT) tizimida — bu tizim isrofgarchilikni kamaytirish tamoyillarini saqlab qolgan holda, strategik zaxiralar va raqamli monitoring bilan boyitiladi. Tashkilotlar saqlash xarajatlaridan tejalgan pullarni ta'minot zanjiri uzilishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan millionlab dollar zarar bilan solishtirib, oqilona qaror qabul qilishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ohno, T. (1988). Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. Productivity Press.

Date: 7th March-2026

2. Liker, J. K. (2004). The Toyota Way: 14 Management Principles. McGraw-Hill.
3. Womack, J. P., & Jones, D. T. (2003). Lean Thinking. Simon & Schuster.
4. Harvard Business Review (2021). "The Era of Just-in-Time Manufacturing is Under Stress."
5. Supply Chain Management Review (2023). "Global Resilience vs. Lean Efficiency."

